

Dr hab. prof. US Barbara Kryk
Instytut Ekonomii
Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania
Uniwersytet Szczeciński

Szczecin 8.02.2019

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Kałaska

**pt. „Jakość życia mieszkańców wybranych powiatów województwa pomorskiego w
świetle wskaźników zrównoważonego rozwoju”,**

napisanej pod kierunkiem naukowym

prof. dr hab. inż. Piotra Przybyłowskiego, prof. zw. AM

1. Uwagi wstępne i struktura pracy

Przygotowana recenzja jest drugą opinią na temat danej rozprawy doktorskiej ze względu na konieczność jej dopracowania, zleconą przez drugiego recenzenta. Recenzowana praca po poprawieniu liczy 276 stron, w tym 247 treści zasadniczej. Zawiera pięć rozdziałów, podsumowanie z wnioskami, bibliografię oraz wszystkie wymagane spisy. W pracy wykorzystano łącznie 172 pozycje literatury (książki i artykuły), w tym 10 angielskojęzycznych, 33 aktów prawnych, raportów i innych dokumentów oraz 10 źródeł internetowych. Wszystkie pozycje są adekwatne do tematu pracy, a ich liczba jest odpowiednia do potrzeb rozprawy doktorskiej. Struktura pracy jest prawidłowa, ale według mnie powinna być zamieniona kolejność rozdziałów drugiego i trzeciego – zgodnie z zasadą od teorii do empirii. Ponadto w podrozdziale 5.3 i 5.4 powinny być dwa podrozdziały, bo zawartość merytoryczna i długość tekstu między stronami 151-189 oraz 190-223 nadają tym fragmentom charakter rozdziału, a nie wprowadzenia do 5.3.1 i 5.4.1. To zresztą byłoby zgodne z formą pozostałych rozdziałów, w których czegoś takiego nie ma. Mimo tego rozprawa obecnie jest nieporównanie lepsza – wręcz dobra - od wersji przesłanej do pierwszej recenzji.

2. Ocena zasadności podjęcia tematu pracy

Znakiem naszych czasów jest życie w ciągłym biegu i pogoń czy to za uciekającym czasem, rozumem, materialnym dostatkiem czy okazjami, które mają nas przybliżyć do pożądanej jakości życia. W tym pościgu przestajemy zauważać pewne rzeczy, niektóre zaczynamy lekceważyć, zaś niektóre przeceniać do tego stopnia, że zaczynają nam przesłaniać to, co ważne i wartościowe. Nie zauważamy nawet tego, że ten wyścig nie zawsze przynosi pożądane efekty i sam w sobie tą jakość życia może pogarszać. Zapomniano o tym, że jakość życia trzeba też odczuwać, a nie tylko „mierzyć” ilością posiadanych dóbr, czyli rozeszły się sfery jakości życia „mieć” i „być”. Zapomniano również o podstawowych wartościach i zasadach takich jak np. solidarności, sprawiedliwości, wolności, równości, poszanowania, racjonalności itd. Skupiono się na elementach ekonomicznych dobrobytu. Dopiero różne kryzysy i zawirowania, które zagroziły dalszemu istnieniu Ziemi, wstrząsnęły ludźmi, zmuszając ich do poszukiwania różnych rozwiązań. Jednym z takich rozwiązań jest koncepcja zrównoważonego rozwoju. W tej koncepcji jakości życia przypisano zarówno rolę celu, jak i efektu. Dzięki temu nastąpił dalszy rozwój dyskusji o jakości życia, czego konsekwencją jest m.in. pojęcie zrównoważonej jakości życia, korespondujące z modelem konsumpcji zrównoważonej. W kontekście powyższego niniejsza rozprawa doktorska, o pomiarze jakości życia w wybranych powiatach województwa pomorskiego w świetle wskaźników zrównoważonego rozwoju, wpisuje się w nurt aktualnych problemów badawczych, a także uzupełnia lukę poznawczą w odniesieniu do sposobów pomiaru poziomu jakości życia, gdyż nie spotkałam się dotychczas w literaturze polskiej z wykorzystaniem do tego celu metody użyteczności całkowitej i częściowej. Biorąc powyższe pod uwagę przyjęty obszar, skalę i problem badawczy można uznać za uzasadniony.

3. Ocena merytoryczna rozprawy

„Celem pracy było zbadanie zmian obiektywnej jakości życia mieszkańców wybranych powiatów województwa pomorskiego w aspekcie ładu społecznego, gospodarczego i środowiskowego za pomocą wskaźników zrównoważonego rozwoju” (s. 6). Cel ten jest zbieżny z tytułem pracy. Komplementarna w stosunku do tak sformułowanego celu badań jest hipoteza główna w brzmieniu: Istnieje możliwość zastosowania konwencji kwalitologicznej do oceny zmian rozwojowych jednostek samorządu terytorialnego potraktowanych jako obiekty”.

Ponadto sformułowano trzy hipotezy pomocnicze:

- 1) Przydatnym narzędziem porównania zmian obiektywnej jakości życia w wybranych powiatach, w aspekcie ładu społecznego, gospodarczego i środowiskowego, poza wskaźnikami zrównoważonego rozwoju może być także wartość użyteczności częściowej i całkowitej.
- 2) W badanym horyzoncie czasowym, tzn. lat 2007-2015, obiektywna jakość życia mieszkańców badanych powiatów zmieniała się.
- 3) Rozwój badanych powiatów jest zrównoważony, jednakże zróżnicowany w zakresie ładu społecznego, gospodarczego i środowiskowego.

Hipotezy są poprawnie sformułowane i korespondują z tematem pracy, ale druga jest dość oczywista i można było ją nieco unaukować.

Dla realizacji celu pracy i weryfikacji hipotez zastosowano następujące metody badawcze:

- *desk research*,
- analizę danych z Banku Danych Lokalnych odnośnie wskaźników zrównoważonego rozwoju,
- tabelaryczno-opisowe oraz graficzne;
- użyteczności całkowitej i częściowej,
- statystyczne i ekonometryczne.

Wykorzystane metody są właściwe do zdiagnozowania i analizowania poziomu zrównoważenia rozwoju i jakości życia. Mogą stanowić podstawę wnioskowania i uogólnień. We wstępie pracy nie dopatrzyłam się tylko uzasadnienia wyboru powiatów będących podmiotem badań, więc proszę o wyjaśnienie tego w trakcie obrony.

W rozdziale pierwszym przedstawiono główne pojęcia badawcze. Rozpoczęto od syntetycznego przedstawienia zagadnienia jakości, jakości życia, jej różnych ujęć w odmiennych dyscyplinach naukowych oraz rodzajów, z których wybrano te potrzebne do badania, co odpowiednio uzasadniono. Odwołano się również do kwalimetrii (jako dyscypliny łączącej teorię jakości i innych nauk) oraz kwalitononii (dotyczącej werbalnego, opisowego przedstawiania teorii jakości), które umożliwiły odniesienie pojęcia jakości do poziomu samorządu terytorialnego. Na tym tle prawidłowo wykazano związek pomiędzy jakością życia a koncepcją zrównoważonego rozwoju. Omówiono ewolucję pojęcia zrównoważonego rozwoju, jego obecne rozumienie, postrzeganie i rolę jaką pełni w świecie – wyznacznika kierunku działań ludzi, społeczeństw, państw/gospodarek. To umożliwiło nakreślenie stanu i funkcji koncepcji zrównoważonego rozwoju w Polsce oraz zaprezentowanie podstawowych dokumentów strategicznych, bezpośrednio i pośrednio, z nim

związanych. Tu mam tylko kilka drobnych uwag. Mianowicie: (1) omawiając kategorię trwałości zrównoważonego rozwoju zapomniano odwołać się do pozycji literatury pana profesora B. Fiedora, który obok pana profesora T. Borysa, jako jeden z pierwszych w Polsce o tym pisał. Zaś przy omawianiu zrównoważonego rozwoju i zrównoważonej jakości życia warto było przytoczyć dorobek innych naukowców z tego zakresu, m.in. drugiego recenzenta, który nie ogranicza się do dwóch pozycji. (2) Przytaczając wybraną przez siebie definicję zrównoważonego rozwoju (s. 28) wypadało podać książkę, z której ona pochodzi – zresztą napisaną pod kierunkiem pana profesora T. Borysa – a nie adres strony internetowej. Natomiast pisząc o polskich dokumentach strategicznych dotyczących pośrednio zrównoważonego rozwoju należało wymienić jeszcze obowiązującą Strategię Odpowiedzialnego Rozwoju. Pozostałe uwagi zawarte w pierwszej recenzji, a dotyczące zrównoważonego rozwoju, zostały uwzględnione.

W rozdziale drugim poprawnie scharakteryzowano badane powiaty, ale ich opis jest trochę nierównomierny, zwłaszcza w odniesieniu do zagadnień ekonomicznych (np. czasami były wymienione tylko dziedziny działalności gospodarczej, a czasami również liczba podmiotów gospodarczych z liczbą zatrudnionych). Sugeruję na przyszłość większe ujednoczenie zakresu podawanych danych o badanych podmiotach. Być może Autorka chciała w ten sposób uniknąć powtarzania treści z zakresów, analizowanych w kolejnych rozdziałach empirycznych. Pomimo tego przedstawione informacje są wystarczające do zarysowania tła dalszych badań.

W teoretycznym rozdziale trzecim, najpierw przedstawiono pojęcie wskaźnika ZR, kryteria doboru i grupowania oraz strukturę wskaźników według łądów. Tu nastąpiło właściwe powiązanie wskaźników do pomiaru ZR z jakością życia. Autorka przyjęła wskaźniki GUS-owskie z Banku Danych Lokalnych, nawet nie wspominając, że są jakiegokolwiek inne rodzaje grup tych wskaźników (choćby z Agendy 2030) czy też samych wskaźników. Według mnie krytyczna dyskusja na ten temat z uzasadnieniem wyboru przyjętego zestawu podniosłaby wartość rozważań teoretycznych w tym rozdziale. Jednakże dobrze, że chociaż podkreśliła po co wybiera daną klasyfikację. Poza tym rozwinięcie kwestii różnych klasyfikacji wskaźników wzbogaciłoby podrozdział 3.2, liczący tylko jedną stronę, co poprawiłoby również formalną strukturę rozdziału trzeciego. Ponadto wypadało w tytule podrozdziału 3.3. dodać po myślniku – „metodyka badań”. Mimo to zaprezentowany zestaw wskaźników jest wystarczający do przeprowadzenia analizy i uogólnień.

Rozdział czwarty (empiryczny) prezentuje w sposób tabelaryczny wskaźniki ZR w poszczególnych łądach dla badanych powiatów. Autorka przeanalizowała zmiany w tych

wskaźnikach i je skomentowała. Komentarze są prawidłowe, ale czasami trochę ograniczone, np. omawiano trendy, ale bez porównań do wielkości maksymalnych/minimalnych czy średnich. „Zwykle” obliczenie dynamiki czy przedstawienie zmian graficznie pomogłoby w ich uszczegółowieniu i stanowiłoby lepszą podstawę do opisu sytuacji i zmian. Warto pamiętać o posługiwaniu się wartościami procentowymi przy omawianiu zmian, bo to ułatwia ich percepcję (takie pojawiły się dopiero w podrozdziale 4.2.9), a także o precyzji zapisów np. „... wzrost ludności...” – liczby czy udziału? – tego można się było tylko domyślić. Poza tym przy opisie zmian nie wystarczy napisać, że coś się stało, ale próbować wyjaśnić, co było tego przyczyną, bo dopiero to świadczy o dociekliwości i umiejętnościach badacza. Zabrakło również syntetycznego podsumowania danego rozdziału z nawiązaniem do kolejnego. W tym rozdziale wystąpiło również więcej „potknięć” nie merytorycznych (gramatycznych, literowych, formalnych), niż w pozostałych rozdziałach. Nie do końca również zgadzam się ze stwierdzeniem na s. 78 „...aspekty ekonomiczne, sytuacja materialna, bezrobocie, czy niskie dochody mają niejednokrotnie niekorzystny wpływ na postępy edukacyjne uczniów, powodując znaczące obniżenie ich motywacji do nauki oraz uniemożliwiają prawidłową organizację warsztatu pracy w domu ucznia (brak właściwych warunków odrabiania prac domowych). Za to ciekawe jest w podrozdziale 4.1.8 ujęcie wskaźnika udziału kobiet w radach samorządów do pomiaru partycypacji społecznej. W związku z tym proszę spróbować wyjaśnić wpływ wypłacania zasiłku 500+ na wysokość danego wskaźnika w kontekście jakości życia oraz rozwinąć to kontrowersyjne stwierdzenie na obronie.

W kolejnym rozdziale empirycznym – piątym - przedstawiono najpierw pojęcie użyteczności całkowitej i częściowej, sposób ich wykorzystania do oceny jakości życia, a następnie dokonano obliczeń użyteczności cząstkowej i całkowitej dla ładów ZR w badanych powiatach oraz ich analizy statystycznej i ekonometrycznej. Przy omawianiu pojęcia użyteczności należało odwołać się do książek z ekonomii i historii myśli ekonomicznej, bo pojęcie powstało już bardzo dawno temu (jednym z jego twórców/krzewicieli był Hermann H. Gossen - ekonomista i statystyk, który sformułował słynne prawa Gossena) – nie wymyśliła go Cristina Alpopi w 2011 r. **Ta część ma największą wartość poznawczą i jednocześnie stanowi wartość dodaną pracy, gdyż prezentuje alternatywny (dotychczas w tym zakresie nie wykorzystywany) sposób pomiaru i oceny jakości życia w kontekście ZR w stosunku do stosowanych metod ilościowych i jakościowych.** Obliczenia są prawidłowe i potwierdzają wyniki analiz z rozdziału 4-go, ale komentarze mogłyby być nieco szersze, bo nie wystarczy samo stwierdzenie, gdzie coś wzrosło/spadło czy jest najwyższe/najniższe, lecz dlaczego tak się dzieje. Mimo to wnioski są właściwe i ciekawie przedstawione za pomocą

różnych form graficznych. **Ich wartość podniosła dokonana statystyczna analiza użyteczności całkowitej dla poszczególnych ładów oraz odniesienie wartości syntetycznych (poszczególnych wartości użyteczności całkowitej i częściowej) do wektora wzorca, a odzwierciedlenie tego na wykresach radarowych nadało wynikom badań innego – lepszemu wymiaru.** Istotne znaczenie mają również sugestie o włączeniu wskaźnika użyteczności do potencjalnego systemu monitorowania sytuacji w regionie, który wspomagałby lokalnych decydentów w podejmowaniu decyzji zarządczych różnego rodzaju.

Reasumując, przeprowadzone badania umożliwiły Autorce zrealizowanie celu pracy i pozytywne zweryfikowanie hipotez badawczych. Ponadto wyciągnięte wnioski mogą stanowić swego rodzaju wskazówkę dla decydentów, jakie obszary w poszczególnych ładach ZR w badanych powiatach wymagają wsparcia/rozwoju, by podnieść jakość życia ich mieszkańców. Dzięki temu praca ma charakter aplikacyjny i wnosi nowe elementy do wiedzy z zakresu pomiaru zrównoważonej jakości życia i ZR.

Oprócz uwag podanych w treści, zwróciłam uwagę na uchybienia innego rodzaju, m.in.:

- błąd w numerach stron podanych w spisie treści w stosunku do tych rzeczywistych,
- niewłaściwe oznaczenie - w podrozdziale 5.4. powinny być dwa podrozdziały, bo część wprowadzająca przed 5.4.1 nie może mieć ponad 20 stron, w takim rozmiarze jest rozdziałem,
- brak odwołania do tabel i rysunków, co czasami utrudniało „śledzenie” toku rozumowania Autorki,
- niejednolity i niepełny zapis literatury w przypisach (np. s. 10),
- błędy interpunkcyjne (np. s. 76, 85), literowe i gramatyczne, stylistyczne (np. s. 7, 30 „na dzień dzisiejszy”, s. 74 „ilość małżeństw”, s. 77 „spadająca liczba”, s. 78 „ilość wydatków”),
- obecnie w ekonomii stosuje się pojęcie „zasoby pracy”, a nie „siła robocza”,
- sugeruję w przyszłości przywiązywanie większej uwagi do ujednoczenia stosowanych pojęć i nie stosowania różnych pojęć zamiennie.

Generalnie, pomimo wspomnianych uwag, praca jest dobra.

Autorka osiągnęła kilka efektów naukowych i aplikacyjnych w rozprawie. W mojej ocenie są to:

- znajomość zagadnienia oraz aktualnych problemów z tego zakresu,

- **pionierskie zastosowanie użyteczności cząstkowej i całkowitej do oceny jakości życia, a następnie przyrównanie osiągniętych wyników do przyjętego wzorca za pomocą tzw. metody radarowej,**
- umiejętne, interdyscyplinarne łączenie wiedzy, danych i wyników badań z zakresu ekonomii, ekonomii zrównoważonego rozwoju, statystyki,
- umiejętność badań i syntetyzacji wyników,

Osiągnięte efekty pozwalają stwierdzić, że Autorka dobrze zna opisane zagadnienie, posiada nie tylko ogólną wiedzę teoretyczną z ekonomii, zwłaszcza w zakresie zrównoważonej jakości życia, ale również umiejętność logicznego łączenia problemów, przyczyn i skutków, analizowania oraz wyciągania wniosków. Przedstawione wyniki mogą stanowić podstawę do pogłębionych badań w przyszłości.

W kontekście powyższych uwag i korzystając z uprawnień recenzenta proszę o odpowiedź na następujące pytania:

- 1) Przyjmując, iż jest Pani decydem, w którymś z badanych powiatów proszę spróbować wskazać, jak przy ograniczonych możliwościach finansowych podnieść poziom zrównoważenia rozwoju i jakości życia mieszkańców w danej jednostce samorządowej.
- 2) Proszę przedstawić zależności i uwarunkowania między poziomem życia – zrównoważoną jakością życia – dobrostanem w kontekście celów Agendy 2030.

Uwagi końcowe

Wymienione niedociągnięcia nie obniżają wartości merytorycznej rozprawy, która stanowi samodzielne, aktualne i wartościowe opracowanie Autorki. Przedstawione wyniki badań mają zarówno charakter teoretyczny (w odniesieniu do poszerzenia spektrum metod oceny zrównoważonego rozwoju i jakości życia), jak i wymiar aplikacyjny. Mogą one stanowić podstawę do dalszych badań naukowych.

Generalnie recenzowaną pracę oceniam pozytywnie i stwierdzam, że spełnia ona wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Może być ona podstawą do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora nauk w zakresie nauk ekonomicznych, w dyscyplinie towaroznawstwo. Wnoszę o przyjęcie pracy i dopuszczenie Pani mgr Agnieszki Kałaska do publicznej obrony na Wydziale Przedsiębiorczości i Towaroznawstwa Uniwersytet Morski w Gdyni.

Barbara Kryk